

Sámi lohkanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

Giellagáhtten

Mánáidskuvllas

Golggotmánnu 2024
Guovdageaidnu

Elle Merete Utsi

Risten Marja Ánne Gaup

National Centre for Sámi Language in Education

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

*“Sámegiella, gollegiella manne oadát šlundádat?
Ale jaskkot eatnigiella, dasgo vieris gielat, mielat
dutnje juo hávddi goivvodit, vaikke it leat velá
liđđon, eaige urbbit rahpasan.”*

Hans Aslak Guttorm 1996: Šuvvi jahki. Davvi Girji.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

Mii lea giellagáhtten?

Giellagáhtten maid muhtumat gohčodit gielladikšumin dahje giellabassamin, *lea giela vuogádaga ja giellageavahusa bagadeapmi dihto ávžžuhusaiguin ja rávvagiiguin* (Vuolab-Lohi 2008)

- Dajaldat mii čuohcá bealljai, dahje mas ii oro čielga sámi dadjanvuohki. Dasto galggašii geahččalit gávdnat vuohkkasit dadjanvuogi (Pope & Sára 1998:68).
- Ráhkadit dárbbu mielde ođđaáigásaš sániid ja geavahišgoahtit daid.
- Sealluhit sámegiela normála cealkkastruktuvrra, riggodaga, hearváivuoda ja sániid.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

Manin gáhttet giellamet?

Sámegiella lea seilon buolvvas bulvii, ja galggašii vel seailut boahttevaš buolvvaide.

- Sámegiella lea unnitlogu giellan rašes dilis, go eará gielat báidnet ja váikkuhit min árgabeaivválaš giela.
- Muhtin sánit leat juo jávkan ja vajáduvvon.
- Sámegiella lea kultuvrra ja árbedieđu guoddi.
- Juohke gielas lea árvu, sámegiella lea mánggaládje gielalaččat rikkis ja hearvás giella.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemearnge
Sáme láhkanguovdásj

Movt bargat giellagáhttemiin?

Giellagáhttemiin bargá beaivválaččat go geavaha sámegiela ja addá buriid gielalaš vásáhusaid ohppiide. Dasa lassin sáhtá dihtomielalaččat bargat giellagáhttemiin:

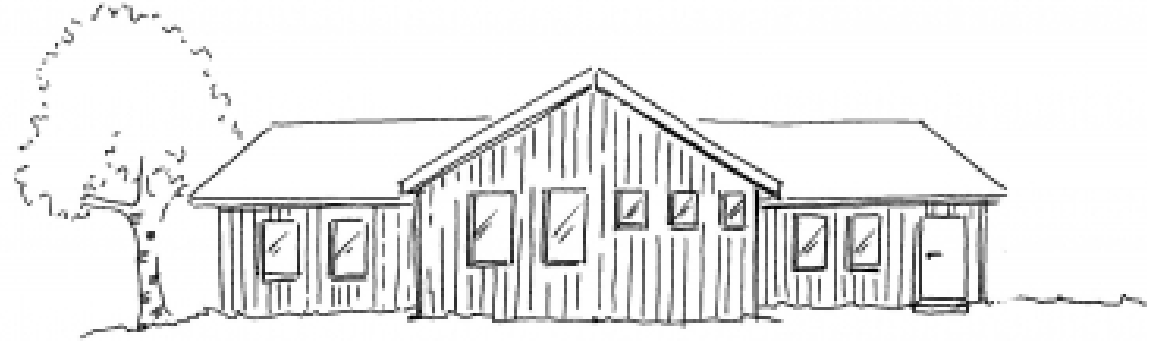
- Láhčit mánáide ja nuoraide buriid giellavásáhusaid, vai sis lea buorre vejolašvuotta oahppat sámegiela.
- Fuomášuhttit vierrogielaid váikkuhusa ja oahpahit sámegiela giellaoahpa.
- Leat gielalaš ovdagovvan.
- Ovddidit sátneriggodaga.
- Addit árvvu sámegillii.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemearnge
Sáme láhkanguovddášj

Láhčit mánáide ja nuoraide buriid giellavásáhusaid

Buorre dilálašvuohta lea dehálaš oassi olbmo oahppamis. Olmmoš háliida vásihit ja geardduhit dili fas ođđasit, danin go dat lea somá ja addá buori dovddu (Balto&Kuhmunen 2014:52).

Nu sáhtta jurddášit ahte buorit dilálašvuođat movttiidahttet ohppiid geardduhit oahpusdiimmuid main leat vásihan buori dili.

- Suohtasin dahkat giellavásáhusaid. Ovdamearkka dihte sámastit stoagadettiin, lohkat girjjiid fárrolaga, geahččat sámegielat filmmážiid ja muđui humádit.
- Čatnat giellaoahpaheami oktii muhtin somás dáhpáhusain. Ovdamearkka dihte sáhtta bargat gielain meahccemátkkiin, go ráhkada teáhterčájalmasa dahje filmmážiid dahje sáhtta čállit lávlagiid.
- Fitnat soapmasa guossis guhte sámasta.
- Lohkan ovddida giela ja buorit eavttut movttiidahttet lohkat. Vuogas lohkansadji, buorre čuovga ja girjjit iešguđetšánneris sáhttet geasuhit lohkat.

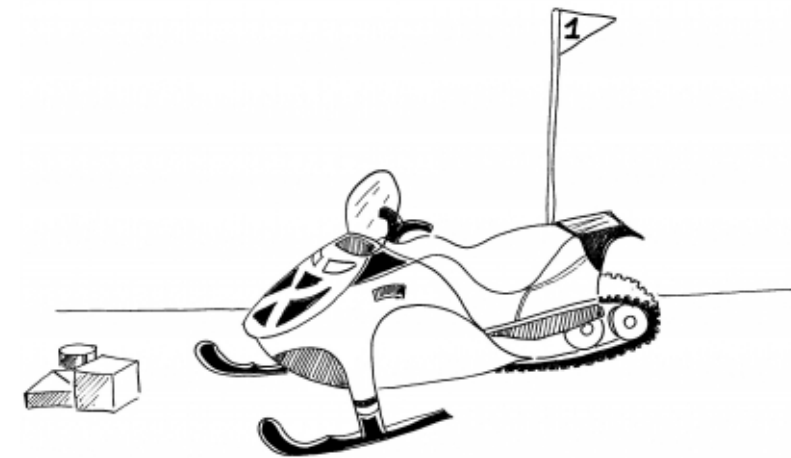

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

Fuomášuhttit vierrogielaid váikkuhusa ja oahpahit giellaoahpa:

Máנגgagielat birrasis lea dábálaš ahte olbmot seaguhit gielaid ja ahte gielat váikkuhit nubbi nuppi. Sámegiela dáfus unnitlogugiellan lea erenoamáš dehálaš leat dihtomielalaš das mii oahppi birrasa giellagilli lea, makkár váikkuhusat leat gillii ja movt dan duste giellaoahpahasas. Dá leat muhtun hástalusat sámegielas vierrogielaid váikkuhusain:

- Giellaoahpalaš meattáhusat: Kásus, passiivahámit, pre-ja postposišuvnnat. Omd. dadjat dárogiela málle mielde *golbma spáppat*, go sámegillii galggašii *golbma spáppa*.
- Sátnegeavaheapmi: Vierrosánit ja loatnasánit, boasttu sánit. Omd. sámastettiin dadjat dárogielat sáni *kanskje* vaikko sámegielas lea vástideaddji sátni *soaitit*.
- Dadjanvuogit: Vierrogieladoahpagiid jorgaleapmi, substantiivavihki. Omd. dárogiela dadjanvuogi mielde dadjat *oaččun go veahki*, go sámegillii livčče vuohkkasit dadjat *sáhtát go veahkehit*.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemearnge
Sáme låhkånguovdásj

Fáddá: Eará gielaid váikkuhusat sámegillii?

Movt don dajašit, ja manin dajašit nu?

1. a) "*Mii bođiime ikte ruoktot.*"
á) "*Moai bođiime ikte ruoktot.*"
2. a) "*Na, don skjønnet. Mun kanskje vuolggan Áltái, in mun goit dan vel dieđe.*"
á) "*Na, mun soaittán vuolgit Áltái, muhto in leat vel áibbas sihkar.*"
3. a) "*Mun gal njuiken oba guhkás!*"
á) "*Mun gal hoppen oba guhkás!*"

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

Gielalaš ovdagovva:

Oahpaheaddji vai giellaoahpaheaddji, vai sihke ja?

- **Mánát ohppet giela maid gullet.**
 - Buot rávisolbmuid njálmmálaš giella váikkuha mánáid njálmmálaš gillii.
 - Mánát áđestallet ja ohppet sojahanmáliid, cealkkahuksehusaid, sátneválliemiid ja dadjanvugiid.
 - Sáhtta leat buorre bovdet giellaovdagovaid luohkkálatnji. Nu movt áhkuid, ádjáid, sámi girječáliid ja artisttaid, dahje eará sámegielagiid.
- **Buot oahpaheaddjit leat gielalaš ovdagovat.**
 - Oahpaheaddji = giellaoahpaheaddji

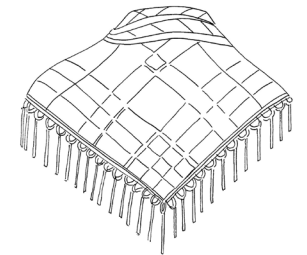
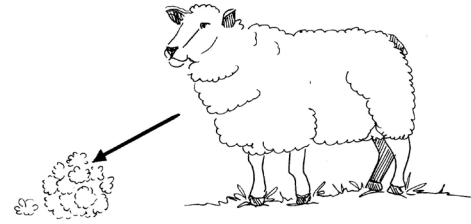

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemearnge
Sáme láhkanguovddášj

Ovddidit sátneriggodaga

Giella lea vuodđun buot gulahallamii. Jus galgá ságastallat, juogadit vásáhusaid ja ipmirdit maid earát dadjet, de lea dárbbášlaš ahte lea nanu sátnepmárdus ja sátneriggodat.

- Girjjálašvuoda lohkan mánáide ovddida sátneriggodaga, erenoamážit jus lassin ságastallá ja čállá sániid ja sisdoalu birra.
- Aktiivlaš giellageavaheapmi ovddida sátneriggodaga. Ovdamearkka dihte ođđa sániid geavaheapmi njálmmáš ja čálaláš bargobihtáin. Go bargá sierra fáttáiguin, de sáhtta deattuhit sániid, čatnat praktihkalaš bargguide ja čalmmustahttit doahpagiid plakáhtaiguin.
- Bargat strategalaš doabaoahpahemiin, čoavddasánit leat: oahpat, gearddut, árvoštala oahppama.
- Siskkil ruovttu, girjerádjosa ja birrasa ja oahpat geavahit sátnegirjjiid ja digitálačovdosiid giellabargguin mat galget ovddidit sátnoahppama.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

Addit sámegillii árvvu!

- Dihtomielalaččat válljet sámegiela álo go lea vejolaš!
 - Humadettiin
 - Spilledettiin
 - Stoagadettiin
 - Barggadettiin
 - Go vállje lohkašaid, áppaid ja filmmaid – jus lea vejolaš.
- Henget sámegielat plakáhtaid ja govaid.
- Ságastallamiin atnit sámegiela seamma árvošažžan go earáge gielaid.
 - Omd: li moaitit ahte giella lea váttis dahje man unnán oahpponeavvut gávdnojit.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

Bargobihtá: Movt divošit daid cealkagiid?

Ohcal báhpira ja peanna!

Jus dus lea geainna ságastallat, de
bargga čuovvovaš bargobihtá joavkkus.
Jus leat akto, de geahččal čoavdit
bargobihtá nu bures go nákcet.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemearnge
Sáme låhkånguovdásj

Fáddá: Eará gielaid váikkusat sámegillii?

Bargobihtta: Movt divošit daid cealkagiid?

- A. Áigu go don ja don boahtit mu guossái?
- B. Áhčči lea oastán okta ođđa girjji munnuide.
- C. Elle bargá økonomisjeaffan Oslos.
- D. Ale gille vuolgit haga skuovaid olggos!
- E. Smørestatgo munnje brødskiva?
- F. Idđes mun borren golbma láibbit.
- G. Mu ođđa falahatveasku siste don gávnnat mátketelefovnnskuehpu, beaivesuodjálusčálbmelásaid, muohtoruoksadasa ja bávssasvuoidasa.
- H. Ii leat nu nøya.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemearnge
Sáme låhkånguovdásj

Fasihtta

- A. Áigubeahtti go boahit mu guossái?/ Boahtieahtti go mu guossái?
- B. Áhčči lea oastán ođđa girjji munnuide./ Áhčči lea munnuide oastán ođđa girjji.
- C. Elle bargá ekonomiijahavdan Oslos.
- D. Ale fal vuolgge skuovaid haga olggos!
- E. Njuvddestat go munnje vuodjaláibbi/ láibevajahasa?/Gillešit go njuvdit munnje vuodjaláibbi/láibevajahasa?
- F. Idđes (mun) borren golbma láibevajahasa.
- G. Mu ođđa falahatveaskkus leat mátketelefonskuohppu, beaivvášláset, ruvsson ja bavssavuoiddas./Mu ođđa falahatveaskkus gávnnat mátketelefonskuohpu, beaivvášlásiid, ruvssona ja bavssavuoidasa.
- H. Ii daga maidege. / Ii leat nu dehálaš.

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemearnge
Sáme låhkånguovdásj

Fásihta – čilgehusat

- A. Dás heive atnit vearbba guvttiidlogu sojaheami, áigubeahtti go boahtit, dahje boahtibeahtti go? Dás berre leat vel árvalus mii heive nuortasuopmaniidda (galledit)
- B. Dás lea sátni «okta» dárbbasmeahttun. Cealkaga sátnortnet sáhtta rievdat, eandalii dan mielde mii deattuhuvvo (áhčči lea oastán ođđa girji munnuide dahje áhčči lea munnuide oastán ođđa girji)
- C. Válljet sámegiel tearpma gokko sáhtta (ekonomiijahoavda). (Sáhtta maid jurddašit ahte *ekonomihoavda* lea vejolaš, goit njálmmálaš gielas, muhto Divvun ii dohkket dan)
- D. Dán cealkaga hástalus lea postposišuvdnagihppu, «gahpir haga». «Haga» lea sámegillii ng. postposišuvdna (post- = juoga mii boahtá maŋŋil...), ja postposišuvdnagihpus lea substantiiva (genitiivahámis) + postposišuvdna. Dárogielas «uten» lea preposišuvdna (pre- = juoga mii lea ovddabealde) – ja dat váikkuha sámegiel sátnortnegii dakkár dajaldagain.
- E. Válljet sámegiel sániid gokko sáhtta

Sámi lohanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkånguovdásj

Gáldut:

- Helander, Nils Øivind 2016: Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella. Gielladiđolašvuohta, čálamáhttu ja guovttegielatvuohta. Dieđut 1/2016.
- Pope, Kirsten & Sárá, Máret 1998: Eatnigiella fáddágirji 3. Davvi Girji OS.
- Utsi, Karen Anne Sara & Eira, Kirsten Anne Grethe 2017: Giellabálggis 6. Davvi Girji.
- Vuolab-Lohi, Káre 2008: Giellagáhttenrávvagat. Sámi allaskuvla.